

Sodobne sociološke teorije o socialnih patoloških pojavih*

Dr. Katja Vodopivec, profesor kriminologije, pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani

Socialni patološki pojavi

Socialne patološke pojave je mogoče shematsko strniti v štiri večje skupine in sicer:

— v dejanja, ki so razdiralno naravnana zoper integriteto drugih oseb;

— v dejanja, ki so razdiralno naravnana zoper lastnino in gnotne dobrine;

— v vedenjske oblike umika (npr. delomrznost, potepuštvo);

— v dejanja, ki so naravnana k samouničevanju (npr. alkoholomanije, narkomanije, poskusi samomorov in samomori).

Razdiralnost je eden izmed načinov izražanja agresivnosti. Dosti piscev opozarja na to, da je nagnjenje k samouničevanju agresija do samega sebe in da jo je mogoče primerjati z agresivnimi dejanji, usmerjenimi proti drugim.¹

Koliko je teh pojavov? Večina piscev, v svetovnem merilu in naših domačih, meni, da jih je v absolutnih številkah vedno več. Toda koliko več je teh pojavov v primerjavi s preteklostjo, je mogoče samo ugibati, saj je znano število teh in podobnih pojavov odvisno predvsem od razvojne stopnje tistih služb, ki so na voljo za njihovo preprečevanje in omejevanje, od moči njihovega delovanja in evidenčnih zmogljivosti.

Navadno se za računanje razvojnih gibanj upoštevajo relativna števila v primerjavi s prebivalstvom. Vendar ni le prebivalstvo tisto, ki skupaj s socialnimi patološkimi pojavi tudi narašča, temveč hkrati in še hitreje naraščajo komunikacijske vezi med ljudmi, s tem pa seveda tudi možnosti za konfliktna položaja. Če upoštevamo razvoj tehnike, proizvodnje, trgovine, prometa in višine narodnega dohodka samo v zadnjih 100 letih ter v zvezi s tem naraščanje števila pravnih norm — potem ni nemogoče, da razvoj socialnih patoloških pojavov sploh ni enakomerno sledil razvoju družbeno-gospodarskih razmerij. Vsekakor pa temu razvoju ni enakomerno sledil razvoj služb, ki so namenjene prepreče-

vanju in omiljevanju socialnih patoloških pojavov.²

Poleg tega ne moremo prezreti dejstva, da se v istem časovnem razdobju število nekaterih socialnih patoloških pojavov zmanjšuje (npr. kazniva dejanja zoper življenje in telo — če odmislimo območja vojaških spopadov — delomrznost in potepuštvo) in da nekatere socialne patološke vedenjske oblike zamenjujejo druge (npr. narkomanije — alkoholomanije).

Pisec Vexliard ocenjuje naraščanje delomrznosti in potepuštva od začetka našega stoletja. Julijan II. (živel v letih 332—363) je v enem izmed pisem, ki jih je naslovil na Arsaca, ocenil, da je tedaj v Carigradu polovica kristjanov živela od brezposelnosti in izkoriščanja dobrodelnosti. Razni dokumenti iz let 567—806 govorijo o tem, da se je nenehno večalo število ljudi, ki so se klatili po gozdovih. Guillaume de Saint Amour je leta 1256 klateštvo ocenil kot največjo nevarnost svojega časa. V deklaraciji Ludvika XII (1492) je bilo rečeno, da se število klatežev in delomrznežev iz leta v leto povečuje. Pisec Vexliard je menil, da je v Parizu in v drugih večjih evropskih mestih od 13. do 18. stol. živela približno tretjina ljudi od beračenja in klatenja, vsekakor pa nikoli manj kot ena petina.

Konec srednjega veka in v novem veku, vse do leta 1938, so klateži in delomrzneži pomenili pravo državo v državi. Imeli so svoj hierarhični red in organizacijo, ki je konec 19. stol. izdajala tedenski list. Zadnji mednarodni sestanek delomrznežev in klatežev je bil leta 1938 v Londonu; na njem so za kralja klatežev izvolili Jeffa Davisa. Po tem se je število klatežev in delomrznežev v kratkem času zmanjšalo.³

Morda je vendarle mogoče postaviti tudi domnevo, da se število socialnih patoloških pojavov v sorazmernih okvirih in zgodovinskih razsežnostih ne povečuje tako zelo, kakor pogosto mislimo. Vsekakor pa se spreminjajo oblike in načini odstopanj od tistih povprečij, ki jih različne družbene skupnosti v različnih časovnih obdobjih sprejemajo kot splošno veljavna. To seveda ne pomeni, da bi smeli biti do takih

* Članek je razširjen del predavanja na posvetovanju o socialni patologiji otrok in mladine; priredil ga je beograjski inštitut za kriminološka in kriminalistična raziskovanja v Zlatiboru od 27. do 29. oktobra 1971.

¹ Med ostalimi tudi L. Milčinski v delu: Samomori v Sloveniji (avtorja Milčinski Lev in Pečar Janez), Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti univerze v Ljubljani, 1971, tipkopis, str. 60, 126, 142—152.

² Slično Wilkins T. Leslie: Values v. Variates — An Essay on the Relevance of Measurement to Morals and Value Judgements — v delu: Crime and Culture, izd. Marvin E. Wolfgang, John Wiley and Sons, New York, London, Sydney, Toronto — 1968, str. 154.

³ Vexliard A.: Le clochard — étude de psychologie sociale. Desclé de Brouver, France 1957, str. 36—49.

pojavov pasivni. Kakor je bilo mogoče obseg delomrznosti in klateštva bistveno zmanjšati s pomočjo socialne zakonodaje, ki si jo je v svetovnem merilu izbojeval proletariat, tako je verjetno mogoče na podoben ali drugačen način zmanjšati obseg drugih socialnih patoloških pojavov, tistih, ki so aktualni v sedanjosti.

Teorije o družbenih razmerah, ki pospešujejo socialne patološke pojave

O tem, katere in kakšne družbene razmere pospešujejo socialne patološke pojave, obstaja veliko število socioloških teorij. Samo v zvezi z iskanjem vzrokov prestopništva je bilo »odkritih« več sto posplošitev, ki naj pojasnijo etološke zveze, pravi Sellin.⁴ Zavedajoč se, da se psihiatri preveč nagibajo k prakticističnemu obravnavanju posameznih primerov (ker so predvsem zainteresirani za terapevtske možnosti), je Gibbens sociološke teorije opisal takole:

»Ker se sociolog ukvarja s problemi univerzalnega življenja, se čuti dolžnega razglasiti novo teorijo. Pritiski v tej smeri so tolikšni, da si v sodobnosti le redkokateri sociolog lahko vzame dovolj časa za to, da bi zbral tudi empirične podatke, s katerimi bi lahko podprl svojo teorijo. Tako se jih veliko zavzema za svojo teorijo pogosto zelo zgodaj, predvsem na intelektualni ravni in prej, preden poznajo dejstva.«⁵

Ne glede na to, koliko je Gibbensova ocena utemeljena ali ne, moram priznati, da sem se, ko sem v tem sestavku naštevala mnenja raznih filozofov in sociologov, večkrat znašla v zadregi, ali naj mnenje kakega pisca imenujem teorijo ali hipotezo. Zaradi popreproščanja sem večino mnenj imenovala teorije, čeprav jih dosti izmed njih še ni prestopilo niti praga domneve.

Zaradi velikega števila različnih teorij želim poudariti, da niti ne morem niti nimam namena podati izčrpnega pregleda o sodobnih socioloških teorijah socialne patologije. Ker pa je vsaka razdelitev bolj ali manj svojevoljna odločitev pisca, ki predstavlja različna mnenja, si bom tudi jaz dovolila izmed sodobnih teorij izbrati samo nekatere, zlasti tiste, ki se v zadnjem času pogosteje omenjajo. Izbiro in ureditev bom tako podredila namenu svojega sestavka.

⁴ Sellin Thorsten: *Culture, Conflict and Crime*, New York, str. 47.

⁵ Gibbens T. C. N.: *Problems of Clinical Criminology*, v delu *Crime and Culture*, nav. pod 2, str. 112.

Posebej pa želim opozoriti na to, da so splošne teorije veljavne predvsem za tista dejanja in za take vedenjske oblike, ki pomenijo bolj ali manj stalen vedenjski vzorec. Iste teorije ne morejo imeti posebne vrednosti tudi za naključne, enkratne, redke ali občasne odstopne od stalnega vedenjskega vzorca. Ker smo ljudje sami v sebi nasprotni, protislovne osebnosti, nas z družbenega stališča določajo predvsem stalne osebne-poteze. Občasna odstopanja od tega pač odsevajo normalne konfliktne položaje vseh tistih protislovnih silnic, ki med drugim pomenijo tudi gonilno silo napredka in naše osebne življenjske dejavnosti.

Glede na takšno omejitev teorij, ki jih bomo obravnavali, je morda videti nenavadno, da lahko med nenehno navzoča nagnjenja uvrščamo tudi poskuse samomorov in samomore. Toda tudi ta dejanja lahko spremljajo dolgotrajne in mučne depresije, saj ni tako majhno število samomorov, ki jih storilci naredijo šele po več poskusih.⁶

Sodobne sociološke teorije, ki skušajo razložiti razmere, v katerih nastajajo socialni patološki pojavi, delim v dve vrsti:

1. v teorije, ki poudarjajo, da primarna socializacija otroka lahko poteka v subkulturnem okolju;

2. v teorije, ki se ukvarjajo s tistimi nezadostnostmi v družbenih ureditvah, ki povzročajo pasivno ali aktivno negacijo povprečno sprejetih normativnih sistemov.

1. Primarna socializacija otroka poteka v subkulturnem okolju

Med teorije, ki poudarjajo nezadostnosti prvotnega socializacijskega procesa, uvrščamo predvsem teorije učenja (G. Tarde, E. Sutherland idr.); teorije o obstoju več kultur znotraj iste družbene ureditve (npr. E. Sutherland, Th. Sellin, J. M. Jynger, L. Wilkins idr.) in teorije, ki slonijo zlasti na empiričnem raziskovanju t. i. subkultur (npr. Cohen in Short, Wolfgang in Ferracuti, W. Nagel idr.).

Zdi se mi, da je takšna pot k razumevanju socialnih patoloških pojavov, zlasti nekaterih, v naši domači literaturi in na medrepubliških se-

⁶ V vzorcu, ki ga je preučeval v Sloveniji Milčinski je bilo med suicidanti 35 % takih, ki so že prej poskušali napraviti samomor, medtem ko je delež tistih, ki so s samomorom grozili znatno večji; glej delo nav. pod 1, str. 235.

stankih nekoliko zanemarjena in to je morda razlog, da te teorije omenjam na prvem mestu.⁷

Tudi pri nas so območja:

— na katerih se predvsem spoštuje telesna moč moških;

— na katerih se otroci zgodaj navajajo na uživanje alkoholnih pijač;

— predmestja, ki so naseljena z delomrzneži ali le kdaj pa kdaj zaposlenimi in v katerih se ukvarjajo z igrami na srečo;

— prostitucije, uživanja alkoholnih pijač, beračnja in manjše tatvine;

— krvnega maščevanja;

— etnične skupine Ciganov ipd.

Otroci, ki odraščajo na teh območjih, navadno prevzemajo vedenjske vzorce odraslih. To so normalni otroci, prilagojeni svojemu kulturnemu okolju, ki vedenje skladno z vrednostmi svojega območja ocenjuje za pozitivno, vsak odstop od subjektivnih vrednot pa za izdajalstvo.

Poleg teh večjih regionalno razpoznavnih ali etnično povezanih družbenih skupin obstajajo še manjše družbene skupine, npr. družinske skupnosti z asocialnimi navadami. Tudi te otroke navajajo na družinski vedenjski vzorec (npr. delinkventne družine, asocialne družine, družine alkoholomanov ipd.).

Čeprav so se teorije o učenju, o obstoju več kultur in o subkulturnih okoljih razvile zlasti v ZDA, tj. v deželi, ki ima dosti priseljencev, ras, trdno organizirano podzemlje — veljajo tudi za druge države in druge politične ureditve, seveda z raznimi omejitvami. Tako sta lahko

⁷ S tem pa seveda ne želim reči, da pri nas ni literature o različnih subkulturnih območjih ali etničnih grupah. Toda o teh problemih se je do jeseni 1971 pretežno razpravljalo v glavnem na nivoju občinskih skupščin, oz. pokrajinskih regij. Glej npr.

— Moračić Mr. Dragoljub: Krvna osveta na Kosovu — zabrinjavajuća pojava (Povodom sednice Predsedništva Pokrajinske konferencije SSRN, posvečene problemima krvne osvete i nekih drugih negativnih pojava) — 13. Maj, Beograd 1969, št. 12, str. 46—52.

— Šiftar Vanek: Cigani, Pomurska založba, Murska Sobota 1970 zlasti str. 208.

— Rosina — Šelih Alenka: Kriminaliteta telesnih poškodb na območju Slovenska Bistrica, Obzorja, Maribor 1963.

— Podjavoršek Albin: Kazniva dejanja telesnih poškodb v občini Šmarje pri Jelšah, RKK, Ljubljana 1970, str. 97—104.

Sele konec oktobra 1971 je bilo 10. posvetovanje Jugoslovanska združenja za kazensko pravo in kriminologijo v Prištini pretežno posvečeno problemom krvne osvete (glej: Jugoslovanska revija za kriminologijo i krivično pravo, Beograd 1971, str. 583—632).

obseg in moč delovanja subkulturnih skupin manjša, pojavne oblike socialne patologije so lahko drugačne. Zato je treba subkulturna združenja in možnosti za njihovo preoblikovanje proučevati v vsaki državi posebej.

2. Zavedno ali nezavedno odklanjanje povprečno sprejetega vrednostnega sistema

Seveda pa velika večina otrok odrašča v družinskem okolju, ki je prilagojeno povprečnemu, v državi sprejetemu vrednostnemu sistemu in je tako vzgajana v šolah. Kljub temu pa se nekateri začno postopoma na tašen vzgojni vpliv in na takšen način socializacije odzivati negativno, uporno ali pa vsaj s pasivnim umikom. Na temeljno vprašanje zakaj, kaj je tisto bistveno v družbeni ureditvi, kar posameznike odvrtača in jim jemlje ustvarjalno moč, so sociologi skušali odgovoriti z več hipotezami. Tudi te želim razdeliti v dve skupini:

— v hipoteze, ki odsevajo racionalistično pojmovanje družbenih dogajanj;

— hipoteze, ki relativirajo racionalistično pojmovanje družbenih dogajanj.

Zavedam se, da je takšna delitev socioloških teorij nenavadna in presenetljiva. Poleg tega sem imela težave s poimenovanjem teorij, ki jih uvrščam v drugo skupino. Ker so to teorije, ki znova zbujejo pozornost zlasti v zadnjem času, še niso dobile skupnega imena. Tako sem zanje začasno uporabila ime, ki se mi je dozdevalo v tem trenutku najprimernejše, zavedajoč se, da ga bo v prihodnje verjetno treba spremeniti.

V okviru takšnega pojmovanja naj bi zajemale hipoteze, ki odsevajo racionalistični pogled na družbena dogajanja, tiste sociološke teorije, ki družbene strukture razlagajo kot začasno nepopolne oblike človeških prizadevanj, te pa bi bilo mogoče z večjo racionalizacijo, z višjo stopnjo družbene zavesti, z natančnejšim poznanjem družbenih nezadostnosti izpopolniti in urediti. V sklop teh teorij pa ne uvrščam nekaterih vulgarizacij marksistov iz 19. in 20. stoletja; po njihovem naj bi z odpravo razredne družbene ureditve izginila tudi kriminaliteta kot družbeni pojav. Tisto, kar je zunaj tega ena bistvenih lastnosti socioloških teorij na sploh, vse do 60. let našega stoletja je, da so družbeni teoretiki še vedno pod močnim vplivom racionalizma in ne upoštevajo dovolj dinamike gospodarskega in družbenega razvoja, ki se ne končuje. Ne upoštevajo dovolj drugih sestavin, ki so imanentne človeku in družbi.

Sociologi in teoretiki, ki jih uvrščam v prvo skupino, upravičeno opozarjajo na družbene nezadostnosti. V opozorilih nanje pa je navzoča misel (ki ni nujno vedno posebej izražena), da bi z odpravo družbenih nezadostnosti lahko odpadli tudi glavni vzroki za obstoj družbenih odklonov.

2.1 Hipoteze, ki odsevajo racionalistično pojmovanje družbenih dogajanj

2.1.1 Teorije o družbeni dezorganizaciji

Eno izmed sprejemljivih razlag pojma o družbeni dezorganizaciji je dal Sutherland: »V neizobraženih in kmečkih družbenih skupnostih so bili vplivi, ki so obkrožali osebnost, stalni, enotni, skladni in dosledni: ...«

Danes nimamo nikjer več v zapadni civilizaciji primerov takšnih skladnosti, pa čeprav so kmečke družbene skupnosti... še najbolj podobne takšnemu vzorcu. V sodobnem procesu urbanizacije se otrok srečuje z različnimi kulturnimi vzorci celo v svojem lastnem domu, ker nobeden njegovih roditeljev v modernem načinu življenja ne more delovati dosledno. Roditelj prevzema na svoja pleča različne alternativne vloge in se zaradi tega različno vede. Podobno imajo tudi skupine zunaj doma vrednote, ki se ločijo od tistih znotraj družinske skupnosti. Velik del človekovega vedenja odseva igranje družbenih vlog. Ker pa so te vloge pogosto protislovne, postaja tudi vedenje nedosledno. Sellin je konflikte znotraj sodobnih družbenih skupnosti opisal takole:

»Vsakdo se identificira s številnimi družbenimi grupami, izmed katerih vsaka zadošča delu njegovih bioloških in družbenih potreb. Vsaka izmed teh skupin je tudi normativna skupina v tem smislu, da znotraj nje nastajajo vedenjske norme, odvisno od nalog, ki so posebne za to skupino. Človek se mora kot član skupine prilagajati ne samo pravilom, ki jih posebna skupina uresničuje skupaj z drugimi družbenimi skupinami, temveč tudi tistim, ki so lastna samo tej. Oseba prevzema od družinske skupnosti — kot transmisije normativnega sistema, po katerem so se ravnale skupine, iz katerih izhajajo roditelji — norme, ki uravnavajo rutinske življenjske odnose. Toda ista oseba se lahko ravna tudi po normah svojih vrstnikov iz časa otroštva, po normah delovnih skupnosti, političnih, venskih skupnosti ipd. Tudi te norme urejajo nekatere življenjske položaje in lahko podpirajo, slabijo

ali pa nasprotujejo normam, ki jih je oseba prevzela prej. Kolikor bolj postaja kultura razgibana, toliko bolj je mogoče pričakovati, da bo število normativnih skupin, ki vplivajo na osebnost, veliko in toliko večja postaja verjetnost, da norme vseh teh skupin ne bodo več skladne — ne glede na to, da se morejo delno tudi prekrivati. Nasprotje med normami obstaja tedaj, kadar bolj ali manj različne vedenjske norme vplivajo na posebne življenjske položaje, v katerih se lahko znajde kaka oseba. Vedenjska pravila skupine, kateri pripada posameznik, lahko dovoljujejo določeno reakcijo na poseben življenjski položaj, medtem ko vedenjska pravila druge skupine lahko dovoljujejo popolnoma nasprotno reakcijo.

To je stanje, ki se pogosto imenuje stanje družbene dezorganizacije ali neorganizacije in sicer v tem, da družbeni pritiski v smeri konformiranja niso enotni in skladni...

Procesi, zaradi katerih je prišlo do takšnega stanja, so družbena mobilnost, tekmovanje in konflikt. Te procese je spremljala individualistična ideologija, ki je bila logično in intelektualno skladna s kriminalno ideologijo.⁸

Različnost vrednot, ki jih priznavajo različne družbene skupnosti, je v državi, kakršna je naša — združuje različne narode z različnim kulturnim izročilom, različna verovanja, ki se spoprijemajo z ateizmom⁹ — še toliko bolj pomembna. Glede tega smo verjetno pri nas dosegli nizko stopnjo asimilacije in koherentnosti.

Med našimi teoretiki pojmuje Bavcon socialno dezorganizacijo kot »dezorganizacijo globalne družbe v obliki njenih protislovij, njenih gibanj in procesov«. To definicijo nadrobneje opredeljuje s tem, da opozarja, da je družba po eni strani protisloven in konflikten pojav zato, ker je »v stalnem gibanju, nastajanju in prestajanju, v neprestanem procesu sprememb. Toda družba je hkrati v vsakem trenutku tudi določen red, ureditev, ki se kaže v določenem političnem, ekonomskem in socialnem, vrednostnem in kulturnem sistemu«. Če torej upoštevamo vse sestavine in segmente globalne družbe, lahko opazimo, »da se raztezajo na kontinuumu od visoke integriranosti na eni, do očitne dezinte-

⁸ Sutherland H. Edwin and Cressey R. Donald: *Principles of Criminology*, 6th ed., Lippincott Company, Chicago, Philadelphia, New York 1960, str. 83—85.

⁹ Glej npr. Marinković Radivoje, recenzija dela: Dr. Esad Čimić; *Drama ateizacije, Socijalizam*, Beograd 1971, str. 653—657.

griranosti in dezorganiziranosti na drugi strani.¹⁰

Goričar pa pojem socialne dezorganizacije določa ožje in sicer: »Socialna dezorganizacija je nasprotje socialni organizaciji. Prav tako kakor socialna organizacija skrbi za sredstva, s pomočjo katerih kakšna družba vzdržuje svojo enotnost in kohezijo, tako nadzoruje (social control) svoje pripadnike in nemoteno deluje, povzroča socialna dezorganizacija slabitev skupinske solidarnosti, pojemanje nadzorstva nad pripadniki skupine in preko tega konflikte ter dezintegracijo. Socialni organizaciji so potrebne institucije, ki zadovoljujejo potrebe pripadnikov družbe. Socialna dezorganizacija pa pomeni po drugi strani slabo delovanje institucij, njihovo nemoč, da bi zadovoljevale potrebe ljudi ter, kot posledica tega, frustracijo njihovih žej.¹¹

2.1.2 Teorija o anomiji (po Mertonu)

Čeprav so družbene strukture nujne, če se družba želi izogniti anarhiji, čeprav so lahko tudi funkcionalne, kolikor spodbujajo razvoj človekovih možnosti, hkrati pomenijo represijo in omejevanje pozitivnih človekovih zmogljivosti.

Obstaja namreč neskladje med družbeno razglašanimi cilji in družbeno strukturiranimi možnostmi za doseganje ciljev. Močno poudarjanje ciljev sili ljudi, da si za doseganje teh ciljev pomagajo tudi z nezakonitimi potmi, povzročajo anomijo. Če je glavni ideal kake družbe gospodarski uspeh, potem družbene strukture ne omogočajo vsakomur, da bi tak cilj dosegel. Navadne vrline kakor pazljivost, poštenje, ljubeznivost so za doseganje takšnega cilja brez pomena. Da bi neuspešni posamezniki v taki družbi lahko obdržali vsaj nekaj spoštovanja do samih sebe, pripisujejo uspeh drugih srečnim okoliščinam in ne osebnemu prizadevanju.

Vsak cilj, ki ga družba razglašča pred vsemi drugimi cilji, kot edino mogočega in pomembnega, navsezadnje pelje k zanemarjanju institucionaliziranih možnosti za doseganje tega cilja in v anomijo. Saj niso vsi ljudje enako sposobni za doseganje samo enega cilja.¹²

¹⁰ Bavcon dr. Ljubo in ostali: Družbena dezorganizacija in njen vpliv na socialno patološke pojave, Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani, maj 1971, tipkopis, str. 6, 59, 63.

¹¹ Goričar dr. Jože, istotam, str. 18.

¹² Merton K. Robert: Sozialstruktur und Anomie v delu: Sack-König: Kriminalsoziologie, Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am/M 1968, str. 283—313.

2.1.3 Teorije o alienaciji

Teorij o alienaciji je več. Tu bomo prikazali le nekatere izmed njih.

Po Marxu je **človek odtujen proizvodu svojega dela**, ki je esencialna lastnost človeške vrste. Odtujitev dela, delovnega proizvoda povzroča odtujevanje človeka njegovi generični vsebini. Razredne družbene strukture, zasebna lastnina, poudarjanje individualizma, odtujevanje ustvarjalnih zmogljivosti in izdelkov človekove ustvarjalnosti njegovemu izdelovalcu, to so sestavine temeljnih družbenih nasprotij.

Tako pojmovanje odtujevanja ima v kriminološki in socialni patološki literaturi več razlag, ki se v posameznostih deloma ločijo in kažejo na določeno razvojno gibanje v pojmovanjih. V našem prikazu bomo omenili zlasti tiste razlike v razlagah, ki so se pokazale v naši literaturi.

Sovjetski pisec Saharov (ki sicer ne uporablja tega izraza) poudarja pomembnost antagonističnih interesov v razredno strukturiranih družbenih ureditvah: »... zasebna lastnina, konkurenca, lov na dobiček, zapuščajo globok pečat na moralnih pojmovanjih in stališjih ljudi. Vse to povzroča razraščanje individualizma, egoizma in drugih antisocialnih tendenc...« (že skozi stoletja — op. Vodopivec).

Milutinović se med drugim sklicuje na Saharova in upošteva tak pogled na zgodovino in na skozi stoletja pospeševani individualizem: »... ter na druge podobne pojave, ki peljejo k čedalje večjemu odtujevanju človeka...« in k družbeni dezorganizaciji. Za buržoazno družbo pa »... je pomembno predvsem, da v njej pridobivata pomen blagovna proizvodnja in blagovni promet, s čimer se ljudje čedalje bolj speminjajo v blagovne proizvajalce. Nazadnje postane to vseobsegajoča sila, ki vtisne pečat blaga celo delovni sili sami... Pri tem uvidevajo (klasiki marksizma — op. Vodopivec), da proces odtujevanja skupaj z razrednimi in lastninskimi razmerji zajema tudi vladajoče razrede in plasti... Privilegirani položaj teh razredov, svoboda, ki jo uživajo, pomeni tudi odtujitev lastnega življenja, ki temelji na prikrajševanju svobode drugim, na brezpravnem položaju drugih razredov in plasti...«.

Vsebinski pomen proizvodnih dejavnosti za človeka in človeško vrsto je še nadrobneje obdelal Josifovski: »...delo, proizvodna dejavnost človeka ločuje od narave... dviga v samostojno generično bitje... Eksistence človeka kot posebnega generičnega bitja ni mogoče ločiti od njegove proizvodne dejavnosti, ker ga šele ta

določa kot človeka... Če pa se človeku v nekaterih proizvodnih razmerjih odtuji izdelek njegovega dela, torej njegovo delo kot tako, potem pride nujno do odtujitve njegove generične vsebine... Posledica odtujitve rezultata dela, samega dela in generične vsebine človeka pa je nujno tudi odtujitev človeka v človeku...«

Bavcon, ki je bil mentor Josifovskemu pri pisanju njegove disertacije, to misel razvija dalje: »Človekovo delo, ki je v prvobitni družbi omogočalo ohranitev skupine in s tem posameznika ter ohranitev vrste, ki je temeljni element preobrazbe živali v človeka, spremeni svojo naravo z razcepom družbe na razrede. Delo zdaj ni več skupno delovanje ljudi z istovetnimi interesi in skupno razvijanje sposobnosti za obvladovanje narave, temveč se spremeni v delo drugega. Človek v takšnih razmerah z delom samega sebe več ne afirmira, temveč se negira, ker delo ne pripada njemu, njegovi človeški (generični) vsebini, temveč je odtujeno, zunanje, neprijetna nuja za preživljanje. Proizvod dela, predmet, dobi naravo blaga, v katero je dal proizvajalec svoje znanje, mišice, svoje življenje, a proizvod ne pripada njemu... Opisani produkcijski odnosi imajo za Marxa mnogo globlji pomen, saj oblikujejo določeno zavest, psiho in mentaliteto, skratka oblikujejo človeka, ki pojmuje svet in družbo okoli sebe na popačen način... Marx teorije o alienaciji ni vezal samo na kapitalistične produkcijske odnose, temveč na vsako obliko produkcijskih odnosov, ki spreminjajo proizvod človekovega dela v blago in s tem v odtujeno delo...« Vendar izgleda, da nekatera dejstva iz družbenega razvoja »izpopolnjujejo naše dosežanje predstave o alienaciji, ki so bile zvezane predvsem z materialno-eksistenčnimi življenjskimi razmerami, in nas opozarjajo na vedno bolj pomembno drugo — duhovno — stran človeka, ki utegne biti prav tako podvržena alienacijskim procesom...¹³

¹³ Sacharow A. B.: Die Persönlichkeit des Täters und die Ursachen der Kriminalität in der UdSSR, Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1962 (prevod originala iz l. 1961) str. 34.

— Milutinović dr. Milan: Osnovni etiološki problemi u kriminologiji, Narodna milicija, Beograd 1963, št. 3, str. 5, 6.

— Milutinović dr. Milan: Kriminologija, Prosveta, Beograd, 1969, str. 128, 129.

— Josifovski Ilija: Kriminalitet i drugi slični oblici devijantnog ponašanja kao izraz otuđenja čoveka, — Disertacija, tipkopis, Skopje 1965, str. 65, 66, 70.

— Bavcon dr. Ljubo in drugi: Socialna patologija, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1969, str. 25—27.

Sem spada tudi koncept o odtujevanju, ki je bil izhodišče Marcusejevi teoriji o enodimenzionalni družbi. »V tej družbi (industrijsko razviti — op. Vodopivec) se proizvodni aparat nagiba k temu, da bi postal totalitaren, saj določa ne samo vrste poklicev, spretnosti in stališč, ki so družbeno potrebna, temveč tudi osebne potrebe in želje... Najbolj učinkovito in najbolj odporno orožje proti osvoboditvi (človeka — op. Vodopivec) je vsiljevanje gmotnih in intelektualnih potreb, ki zadržujejo zastarele oblike obstoječega.«¹⁴

Verjetno bi lahko v isto kategorijo uvrstili sodobna razmišljanja o nemoči človeka, da bi vplival na družbena dogajanja in ne nazadnje občutja nemoči, da bi sploh kdaj lahko docela uresničil svoje ideale.

Po Sartrovem mnenju obstaja **odtujitev človeka t. i. totalnemu človeku**. Totalni človek naj bi bil po tej zamisli človek, ki samega sebe projicira in določa s svobodno izbiro med različnimi možnostmi. Določa se z izbiranjem, ki mu je dostopno v vsakokratnem položaju, s poznanjem drugih ljudi, lastne odgovornosti in s projiciranjem vrednosti svojih odločitev za druge. Cilj pristne osebnosti je svoboda (njegova lastna in svoboda drugih), ki jo uresničuje s svojo dejavnostjo, s katero sledi transcendentnim ciljem.¹⁵ V nasprotju s prej omenjenimi teorijami o odtujevanju — deterministično so obarvane — je Sartre želel znova opozoriti na človekovo odgovornost za svoje odločitve.

Za kriminologijo je teorija Jeana Paula Sartra postala pomembna z likom Jeana Geneta. Drugi kriminologi so to teorijo prevzeli in razčlenili v okviru teorije o družbeni stigmatizaciji.

Po Erichu Frommu je bistvo odtujevanja med drugim tudi v **človekovi nemoči, da bi pristno komuniciral z drugimi** in tako presegal svojo osamljenost. »... zavest o sebi kot o delnem bitju, zavest o omejenem času lastnega življenja, o dejstvu, da je človek rojen brez lastne volje in da bo brez lastne volje umrl... zavest o osamljenosti in odtrganosti, o nemoči proti naravnim in družbenim silnicam — vse to ustvarja iz njegove odtrgane, odtujene eksistence občutja nezdržnega zapora... Ljubezem je mogoča le tedaj, če dva človeka komunicirata med seboj iz bistva

¹⁴ Marcuse Herbert: Čovjek jedne dimenzije, Veselin Masleša, Sarajevo 1968, str. 15, 24.

¹⁵ Sartre Jean Paul: Egzistencijalizem je humanizam, Veselin Masleša, Sarajevo 1964, str. 11, 29, 37, 38.

svoje eksistence in če pri tem lahko vsak doživlja samega sebe iz središča svoje biti...¹⁶

Razlike med teorijami o odtujevanju torej izhajajo iz različnega pojmovanja tega, kaj je generično bistvo človeka.

2. 1. 4 Teorija o družbeni stigmatizaciji

Kakor smo omenili, so kriminologi teorijo o stigmatizaciji razvili na podlagi lika Jeana Geneta, ki ga je po eni strani populariziral Jean Paul Sartre, po drugi strani pa je na tragiko svojega življenja opozoril Jean Genet sam kot pisatelj in filozof. Kot nezakonski otrok, ki ga je mati zavrгла, kot najdenček, ki je bil vzgajan pri drugih ljudeh in v zavodih je bil že prav od začetka zaznamovan kot družbeni izmeček. Ko se je tega zavedel (percepcija samega sebe), se je svojemu liku prilagodil, se je z njim identificiral, še več: postal je umetnik družbenih zavrnencev.

Po tej teoriji je najbolj kritičen tisti trenutek, ko okolje posameznika zaznamuje kot deviantno osebnost. Od tega trenutka dalje se spremeni precepca o samem sebi in njen družbeni status. Vedenje je torej med drugim posledica razmerja družbe do posameznika, pravi ameriški sociolog Becker. Goffman pa dodaja: »...z različnimi vrstami diskriminacij dejansko, čeprav ne vedno nalašč, znižujemo življenjske priložnosti ljudi.«¹⁷

* * *

Ker sem vse te teorije uvrstila v skupino teorij, ki odsevajo predvsem racionalistično pojmovanje družbenih dogajanj, sem dolžna dodati še neko pojasnilo. Racionalizem razumem kot enega najvidnejših dosežkov v zadnjih 300 letih, kot pogled na svet, ki je bil zmožen ovreči dosti iracionalnih predsodkov iz prejšnjih obdobij in ki mu je uspelo ustvarjalne zmogljivosti človeškega razuma dvigniti na pomembno stopnjo. Vendar kaže, da je človek, sam presenečen nad možnostmi svojih intelektualnih zmogljivosti, pre-

¹⁶ Fromm Erich: Umijeće ljubavi, Matica Hrvatska, Zagreb 1965, str. 29, 130.

¹⁷ Shlomo Shoham: Jean Genet, un manifeste criminel, Revue de l'Institut de Sociologie, Bruxelles, 1968/3.

— Becker H. S.: Outsiders, The Free Press, New York, 1963, str. 31.

— Goffman Erving: Stigma, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New York, 1963, str. 5.

— Vodopivec Katja: Ključni problemi kriminoloških raziskav, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 1970, str. 4, 5.

cenil njihov doseg in ga še precenjuje. Tako smo vsi, zavestno ali podzavestno, še vedno pod močnim vplivom racionalizma. Prepričani smo, da bi bilo treba vprašanja predvsem razumeti, pa bi lahko vplivali nanje. Zato sem v skupino teh teorij uvrstila tudi Ericha Fromma, čeprav je to morda videti nenavadno, saj je to pisec, ki vsekakor upošteva tudi čustveno sfero človekovega bistva. Vendar je mogoče iz njegovih razmišljanj o družbenih dogajanjih pa tudi iz teorij modernih psihoterapevtov razbrati pričakovanja, da se bo človek spremenil, če bo »razumel« svoje nezadostnosti in če se mu jih bo posrečilo verbalizirati. Tisto, kar v teh teorijah še vedno manjka, je popolno utelešenje spoznanja, da je človek celovitost telesne konstitucije, nagonov, temperamenta, značaja, umskih in drugih zmogljivosti, interesov in vseh svojih čustvenih razsežnosti, da smo taki vsi ljudje, da se ta celovitost kaže v vseh naših dejanjih in v družbenih dogajanjih in da se človek od živalskega sveta loči v celoti, ne samo delno.

3. Hipoteze, ki relativirajo racionalistična pojmovanja družbenih dogajanj

Emile Durkheim (1858—1917) je v svojih delih med drugim zapisal: »Lahko si predstavljamo družbo svetnikov, popolni in zgledni samostan. Kaznivih dejanj v pravem pomenu besede v takšnem okolju ne bo. Kljub temu pa bodo tudi v taki skupini nastala asocialna dejanja, ki jih sicer spregledamo povprečnemu človeku. Ta dejanja bodo v takem okolju zbudila enako jezo in godrnjanje, kot jih zbuja kazniva dejanja v zavesti povprečnega državljana. Če bi takšna skupnost imela sodno in kazensko oblast, bi taka dejanja razglasila za kazniva in jih tako tudi obravnavala... V prejšnjih časih je bilo več kaznivih dejanj zoper življenje in telo, kakor jih je zdaj, ker je bilo spoštovanje osebne integritete manjše. Kolikor bolj pa se je utrjevalo spoštovanje osebne integritete, toliko bolj redka so postajala kazniva dejanja zoper življenje in telo. S tem pa so postala kazensko pregonljiva dejanja, ki so jih ljudje prej obravnavali drugače (npr. obrekovanje, žalitve, goljufije ipd.).«¹⁸

Sodobni kriminologi se znova in čedalje pogosteje vračajo k teoretičnim posplošitvam Emila Durkheima. Poudarjajo, da se občutljivost za

¹⁸ Durkheim Emile: Kriminalität als normales Phänomen, v delu: Sack-König: Kriminalsoziologie, delo nav. pod 12, str. 5.

krivico in abnormnost spreminja s spreminjanjem razmerja do normalnosti.

Thorsten Sellin je 1938. leta opozoril, da se »kulturni konflikt razlaga včasih kot stranski produkt kulturnega razvojnega procesa, včasih pa kot posledica prehajanja vedenjskih norm iz enega kulturnega sestava v drugega«. ¹⁹ Cressey v zvezi s tem pravilno opaža, da pisci prvemu teh pojmovanj doslej niso posvečali dovolj pozornosti. ²⁰

Ta vprašanja omenjajo tudi naši pisci. Josifovski tako npr. pravi: »Človek se s pomočjo odtujevanja hkrati vzpenja in pada, potrjuje in zanika. Vprašanje je, ali je temu procesu mogoče videti konec.« ²¹ Bavcon pa npr. upošteva, »da je družba protisloven in konflikten pojav, v katerem poteka neprestan spopad med različnimi individualnimi in skupinskimi interesi. Gre torej za pojav, ki je v neprestanem gibanju, nastajanju in prestajanju, v neprestanem procesu sprememb«. ²²

Živimo v času neverjetno hitrih in pomembnih tehnoloških sprememb, ki bistveno vplivajo na gospodarska, proizvodna in družbena razmerja. Vsak hip zastarevajo ne samo stroji, ki so bili izdelani včeraj, zastareva tudi način izdelovanja, na podlagi tega pa tehnološko znanje in izkušnost delavcev. Priče smo nenehnemu prestrukturiranju delovne sile, delovnih obratov, preseljevanju blaga in ljudi. Hkrati s tem pa verjamemo, da bo človek nekoč vendarle dosegel potrebno stopnjo družbene zavesti (katere?) in da se bo lahko prilagodil (čemu?). Vendar je zelo verjetno, da bo »človekova stvarnost — tudi najbolj popolno reformirana — vedno videti kot dvogovor med človekom in rečjo. Ta dvogovor se nikoli in nikjer ne končuje, ker je stanje nedokončanosti organska in konstitutivna sestavina človeškega življenja. Zato so vse druge dokončnosti — razen smrti — samo privid«. ²³

¹⁹ Citirano po: Shlomo Shoham: Culture Conflict as a Frame of Reference for Research in Criminology and Social Deviation, v delu; Crime and Culture, nav. pod 2, str. 55.

²⁰ Cressey R. Donald: Culture Conflict, Differential Association and Normative Conflict, — v istem delu, str. 45.

²¹ Josifovski, delo nav. pod 13, str. 80.

²² Bavcon in ostali: Družbena dezorganizacija..., delo nav. pod 10, str. 59.

²³ Kolakovski Lešek: Filozofski eseji, Nolit, Beograd 164, str. 199.

Pomen socioloških teorij za družbeno prakso

Praktiki in nekateri bolj pragmatistično usmerjeni pisci sociologom, ki se ukvarjajo s socialnimi patološkimi pojavi, očitajo, da so to teorije, ki nimajo uporabne vrednosti. In v sociološki literaturi ni mogoče najti kaj več napotkov za praktično uporabo. Zato bodo tudi ta razmišljanja manj oprta na mnenja raznih piscev. Omenjene teorije so poleg tega tako zapletene, da bi poglobljeno razmišljanje o vsaki izmed njih terjalo samostojno razpravo. Ker pa ne želimo zapustiti vtisa, da so teoretična razmišljanja o teh zadevah popolnoma brez praktične koristi, bomo skušali v tem odstavku vsaj na kratko zavzeti stališča do njih, takšna, kot jih lahko dojamemo na sedanji stopnji naše vednosti.

Kakor družbena dogajanja na sploh tudi *subkulturalna območja* sama po sebi in v okviru splošnih družbenih sprememb polagoma spreminjajo svoje vrednostne sestave. Ti procesi deloma potekajo vzporedno s selitvenimi gibanji, deloma pod pritiskom splošnih družbeno-gospodarskih sprememb in večinskih kultur. Mogoče jih je pospeševati ali na postopen način s svetovanjem ljudem, da sami razmišljajo o dosegu svojih vrednot in s pomočjo pri iskanju novih rešitev, ²⁴ ali pa z odločnejšo prisilo in vsiljenimi pravnimi določili (npr. odpravljanje nošenja feredže pri nas, krvnega maščevanja v Albaniji ipd.). Zadnji način je za večino pripadnikov subkulturnih območij bolj boleč in tudi bolj tvegan (npr. škodljive posledice prohibicijskih ukrepov v ZDA). Obstaja prepričanje, da so najbolj naravne, najmanj tvegane in najbolj daljnosežne tist akcije, ki prispevajo k postopnemu spreminjanju vrednot z nižje na nekoliko višjo raven (ne pa na raven, ki je nad trenutno zmogljivostjo ljudi) in sicer s pomočjo strokovnjakov krajevne prebivalstvu, da samo uvideva, samo načrtuje svoje spremembe in jih samo dosega.

V zvezi s teorijami o družbeni dezorganizaciji je uporabnost teorij odvisna od pojmovanja, kaj družbena dezorganizacija pomeni. Če gre za to, da se sodobni človek srečuje z več vrednostnimi sestavi, kot se je srečeval nekoč (v prvotnih družbenih skupnostih), potem je to družbeni proces, ki ga najverjetneje ni mogoče obrniti nazaj, v nasprotno smer. Ljudje bodo skupaj s tem ko postaja svet čedalje bolj majhen zaradi

²⁴ Vodopivec Katja: Programi lokalnih skupnosti za preprečevanje mladinske delinkvence in raziskave o uspešnosti teh programov. RKK, Ljubljana 1963 — separat.

širjenja komunikacij, navezovali stike s čedalje več različnimi ljudmi in družbenimi skupinami, verjetno za še krajši čas kot doslej. Ali bodo takšni stiki bolj ali manj močni kot doslej, je posebno vprašanje, odvisno od človekovega prilagajanja drugačnemu življenjskemu tempu in drugačnemu načinu komuniciranja. Tisto, kar ostaja dostopno vplivanju, je človek sam; ta naj bi bil že pripravljen od rane mladosti na to, da se bo srečeval z različnimi vrednotami, ki jih bo moral podvreči lastni kritični presoji. Samostojnost vrednotenja in kritične presoje naj bi v nasprotju z ubogljivostjo in sugestibilnostjo bilo geslo pri vzgoji sodobnega človeka.

Če pa družbeno dezorganizacijo pojmujeemo kot slabo delovanje družbene ureditve in njenih ustanov, potem je to delovanje mogoče izboljševati do tistih meja, ki jih človek lahko dosega v skupnosti z drugimi (in z uporabo tehničnih pripomočkov), tak, kakršen je: razumen in protisloven hkrati. Treba pa se je zavedati, da sta družbeni red in dobro delovanje ustanov ljudem na sploh v prid (izogibanje anarhiji), lahko pa tudi v škodo (oviranje ustvarjalnosti). Samoupravljanje je v tem okviru dober korektiv institucionalizmu kot vsegamogočni brezimni sili, čeprav lahko ovira dobro funkcionalnost.

Teorija o anomiji sili k razmišljanju o pomenu družbene stratifikacije in razločevanja. Objektivnega merila za to, kakšne naj bi bile tiste razlike med ljudmi, ki so opravičljive z razlikami v osebnosti in učinkih njihovega dela, pravzaprav ni. Vsekakor pa naj bi bil eden prvih ciljev socialistične družbene ureditve zahteva, da nihče ne bi bil prisiljen živeti pod življenjskim minimumom človeka vrednih potreb.

Teorija o anomiji je tudi teorija, ki od političnih ureditev terja, da več različnih ciljev priznavajo za enakovredne in ljudem omogočajo dostop do njih, ne glede na družbeni položaj, v katerem so. Pri tem se čedalje bolj oglašajo vprašanje, ali gre samo za cilje, ki so dosegljivi z uspehom pri delu, ali pa tudi za cilje, ki pospešujejo družbeno solidarnost.

Teorije o alienaciji se ukvarjajo z generičnim bistvom človeka. Če sprejemamo stališče, da je človek celovitost nasprotujočih si silnic, potem vprašanje, kaj je generično bistvo človeka kljub različnim teorijam o odtujevanju ostaja še vedno odprto. Nobenega dvoma pa ni, da se sodobni človek čuti osamljen in ogrožen, če ne drugače, pač v strahu pred svojo lastno končnostjo. Vprašanje je, ali je človeku sploh mogoče vrniti zado-

voljstvo nad lastnim izdelkom v okviru moderne načina proizvodnje. Vprašanje je, ali je mogoče hkrati dosegati lastno svobodo in svobodo drugih v prostoru, ki postaja čedalje gosteje naseljen. Vprašanje je, kolikokrat v življenju je in bo v prihodnje mogoče pristno komunicirati z drugim človekom, ki se sam čuti enako ogrožen kot njegov sobesednik in ki zato svoj strah nenehno primerja s strahom drugega. Iskanje rešitev iz občutij tesnobe sodobnega človeka je še vedno stvar prihodnosti. Sodobna iskanja gredo v tehle smereh: omogočiti ustvarjalnost v okviru delovnega procesa, v samoupravljanju in izven delovnega procesa; osvobajanje ljudi od nepotrebnih pritiskov, utesjenosti in predsodkov; pospeševanje acceptance ljudi takih kakršni so, kot sredstvo za doseganje večje avtentičnosti v komuniciranju.

Teorija o družbeni stigmatizaciji nas opozarja na nevarnosti družbenih diskriminacij in predsodkov. Niso pa samo družbene ustanove tiste, ki lahko zaznamujejo posameznika kot deviantno osebnost. Vsaka družba ima celo vrsto različnih nadzornih mehanizmov, in javno mnenje ni najmanj pomembno. Včasih je prav javno mnenje eden najbolj odločilnih dejavnikov za percepcijo samega sebe. Zanimivo nasprotje je v tem, da mehanizmi institucionaliziranega družbenega nadzorstva lahko delujejo tudi kot blažilec proti strogosti javnega mnenja. Teorija o družbeni stigmatizaciji naj bi prispevala svoj delež k večji strpnosti do t. i. deviantnih vedenjskih oblik in k zmanjševanju števila zaznamovanih.

Hipoteze, ki relativirajo racionalistične teorije, so v sodobnosti deležne največje pozornosti teoretikov in praktikov. Verjetno so izmed vseh doslej omenjenih najbolj problematične, morda tudi zato, ker so najnovejše (čeprav se vračajo k Durkheimu), in še niso docela domišljene. Ena izmed mogočih posledic teh hipotez je namreč fatalistično razmerje do družbenih procesov po eni strani in vračanje k zastarelim načinom reagiranja po drugi strani.

Za ponazoritev takšnih stališč naj podam nekaj razmišljanj, s katerimi se čedalje pogosteje srečujemo.

Vsaka družba ima svoje grešne kozle. Deviantnost je normalen odziv na nenormalne družbene razmere, zato vsak tretman deviantnih osebnosti pomeni prilagajanje ljudi na nenormalne družbene razmere. Ne samo, da ni potreben, je tudi nevaren, ker ovira družbene razvojne procese.

Ker tretman deviantnih osebnosti izloča posameznike v posebno kategorijo zaznamovancev, skrajni privrženci te teorije priporočajo opuščanje vskaršne akcije v večini primerov, pri boju zoper hudodelništvo pa v ostalih, bolj akutnih primerih, natanko določene kazenske ukrepe.²⁵ Deviantnost na sploh je družbeno potrebna, ker utrjuje uveljavljene družbene vrednote in oživlja nove.²⁶

Iste teorije pa imajo seveda tudi pozitivne implikacije za razumevanje in spreminjanje obstoječega. Predvsem opozarjajo na družbeno gospodarski razvojni proces, ki vselej — z novimi pozitivnimi spremembami — sproža tudi nove družbeno konfliktno položaje. Kakor je mogoče deloma predvidevati gospodarski in družbeni razvoj, tako je zelo verjetno mogoče predvideti tudi spreminjajoče škodljive posledice razvoja in jih s tem omiljevati.²⁷

Ker se vrednote, ki jih družbene ureditve priznavajo kot splošno veljavne, spreminjajo, je treba njihov pomen za družbeno sožitje nenehno preverjati, odpravljati preživele in dopuščati nastajanje novih. Za kazensko pravo pomeni takšno stališče večjo strpnost do deviantnosti in dekriminizacijo nekaterih kaznivih dejanj.

Kadar družbena ureditev neposredno povzroča deviantno vedenje, jo je treba spremeniti. Zato naj bi bila tudi družbena ureditev podvržena nenehnemu preverjanju in spreminjanju.

Nobena izmed teorij ni sama po sebi dobra ali slaba, dokler pomeni posplošitev tega, kar v resnici je ali kar je zgodovinsko dejstvo. Vrednostni predznak dobi šele, kadar in kolikor pomeni napotilo za usmerjanje prakse. Domneve, ki relativirajo racionalistične teorije, se mi glede tega zdijo pomembne, toda hkrati tudi enostranske in nevarne. Zelo lahko je ugotavljati, da ima vsaka družba svoje grešne kozle, težko pa je biti grešni kozel. Očitno je, da je imela vsaka družba doslej svoje deviantne in da jih bo imela tudi v prihodnje, saj bo spreminjala svoj vrednostni sistem. Toda položaj deviantca

je lahko znamenje, prilepljeno na edino življenje, ki ga človek ima. Blažitev osebnih kriz znotraj družbenih nasprotij ima glede na to določeno vrednost ne glede na končen, družbeni razvojni izid. Nizozemski prisilniater dr. Schouten je dal na sestanku delovne skupine svetovne zdravstvene organizacije v Helsinkih (27.—30. junij 1972) tole primerjavo: Na začetku stoletja je bila tuberkuloza žgoče družbeno in zdravstveno vprašanje. Zdravniki so iskali vzroke zanjo, jih našli in pričeli zdraviti bolnike. Kaj bi za zdravniško etiko in za razvoj zdravstvene službe pomenilo, če bi se takšni nalogi odpovedali, češ, da ima vsaka družba svoje bolnike, saj se vedno kažejo tudi nove vrste bolezni. Človekovo življenje se je namreč s temi in drugimi odkritji v zdravstvu in biologiji vendarle bistveno podaljšalo.

Verjetno je ena izmed generičnih lastnosti človeka tudi, da išče izhode iz sedanjih nezadostnosti, čeprav se zaveda, da se bodo v prihodnje porajale nove. Vprašanje je, če se sme in sploh more odpovedati temu svojemu poslanstvu in ne nazadnje, koliko sme žrtvovati usode drugih ljudi za to, da bi se hitreje spreminjale družbene ureditve.

V zvezi s tem mi prihaja na misel še ena izmed primerjav. Omenjene makrosociološke razčlenbe se ukvarjajo z družbenimi razmerami, ki omogočajo deviantnost. Pri tem ne razločujejo med tistimi vrstami deviantnosti, ki s stališča družbenega razvoja pomenijo zavirajoče silnice od tistih, ki razvoj pospešujejo. Vzroki za ti dve vrsti deviantnosti so sicer lahko isti, k družbenim spremembam lahko prispevata oba skrajna pola, organiziranih akcij pa postane zmožen le eden izmed njiju, tedaj, ko si zavestno izoblikuje cilje svojih prizadevanj. Tako kot nekoč »Lumpenproletariat« ni mogel biti v oporo akcijam delavskega razreda, tako tudi danes, s stališča akcij, ni mogoče izenačevati obeh polov deviantnosti. Družbena politična gibanja, ki prezirajo usode posameznikov ali pa jih izkoriščajo za to, da bi laže uspela, v bistvu sproti uničujejo svoje lastne ideale, saj so navsezadnje vsi naravnani k doseganju večje solidarnosti med ljudmi.

Ob vseh teh pomislekih pa seveda ni mogoče prezreti dejstva, da so domneve, ki relativirajo racionalistične teorije, bolj zapletene od prejšnjih, bolj dinamično razvojne in bolj odprte iskanju novih rešitev v prihodnje.

²⁵ Anttila Inkeri: Punishment versus treatment — is there a third alternative? — Abstracts on Criminology and Penology, Leiden 1972, str. 287—290.

²⁶ Törnudd Patrik (po Durkheimu): The Futility of Searching for Causes of Crime, Scandinavian Studies in Criminology 1971, str. 23—33.

²⁷ Pečar Janez:

— Futurologija in obravnavanje kriminalnosti, RKK, Ljubljana, 1970, str. 253—264.

— Napovedovanje razvoja družbeno negativnih pojavov, RKK, Ljubljana 1970, 171—179.

Katera izmed teorij je sprejemljiva?

V tem sestavku smo na kratko razložili nekatere izmed sodobnih teorij o družbenih konfliktnih položajih, ki med drugim omogočajo tudi socialne patološke pojave. Katera teh teorij ima splošno veljavo, katera je sprejemljiva, oziroma katera v naših družbenih razmerah ni upravičena?

Nagnjenje k temu, da bi našli en sam splošen obrazec za družbena dogajanja, ki imajo škodljive učinke, je verjetno ne samo preuranjeno,

saj o človeku in družbenih dogajanjih še vedno ne vemo dovolj, temveč je lahko tudi neznanstveno, zgrešeno in nekonistno za praktično reševanje vprašanj. Čeprav so te teorije nastajale tako spontano, kakor tudi odvisno druga od druge, čeprav odsevajo predvsem percepcijo družbenih razmer, v katerih so živeli njihovi ustvarjalci, vsebuje vsaka izmed njih del splošnih spoznanj o družbi in jedro resničnih dogajanj. Zaradi tega vsaka izmed njih sodobne teoretike in praktike spodbuja k razmišljanju v več smereh. To pa širi in ne zožuje perspektive in nova iskanja.

UDC 301.151.55/.58 + 301.174
343.901

Modern Sociological Theories on Social-Pathology

by Dr. Katja Vodopivec, Professor of Criminology, Faculty of Law, University of Ljubljana

The author divides social pathology as follows:
— behaviour destructing the integrity of other persons;

— behaviour destructing material goods and property;

— forms of withdrawal (idleness, vagrancy);

— self-destructive behaviour (alcohol and drug addiction, suicide).

Sociological theories attempt to explain habitual behaviour patterns and not casual and occasional conflicts.

Any scheme is an essay in generalization and reflects the view-points of the author. The author schematizes modern sociological theories as follows:

1. Theories stressing that primary socialization of an individual can be carried out in a subcultural environment (learning theories, multi-cultural theories);

2. Theories that attempt to eliminate such social conditions as lead to rejection (conscious or sub-conscious) of the value system that is accepted by the average population. Among these there are:

2.1 Hypotheses of a rationalistic approach to social interaction. They explain the existing social structures and relations as imperfect. It would be possible to eliminate or to diminish conditions generating socio-pathological phenomena by better rationalization, a higher level of social conscience, and better knowledge of social deficiencies.

Among such hypotheses are e. g.:

— theories of social disorganization

— the theory of anomie

— alienation theories, of which there are at least three: the alienation of Man from the product of his work (according to Marx, some Yugoslav authors and Marcuse); the alienation of Man from the so-

called total man (according to Sartre); the inability of Man to communicate authentically with others

— Man's isolation (according to Fromm).

— the theory of social stigmatization.

2.2 Hypotheses that conceive the rationalistic approach to social interaction as relative. In this group the author includes all those writers who refer in their works to Durkheim and stress that the sensitivity towards injustice and abnormal is changing along with changing attitudes towards what is conceived as normal. These theories take into account contradictions inherent in a man's personality and reflected in social contradictions. Imperfections are conceived of as an organic and constituent component of a Man's life (Kotakowski). Each of these theories has its own meaning for social practice.

The author makes an attempt to specify the applicational possibilities of particular theories. It would not be profitable for science to try to find one single formula for all social interactions that have negative effects.

No theory is in itself either good or bad as long as it is a generalization of what exists in reality or what is a historical fact. A theory is validated as soon as it begins to be a strategy to direct practice. The hypotheses that conceive the rationalistic approach to social interaction as a relative one are more complex, dynamic and open to a search for new ways in the future. They become dangerous, however, when they lead towards fatalistic attitudes or when they lead towards outdated reactions.

It is probably a generic quality of man also that he looks for new ways out of his present deficiencies although he knows that new deficiencies will arise in the future.